

aan de wal het zwijgen op vermits ze nu het instrument in handen hebben gekregen om zelf maar eens die 'ideologische koers' te varen. Een heuristisch onvervangbaar en wetenschappelijk inspirerend boek dus.

J.Art

B. S. Hempenius-van Dijk, *De weeskamer van de stad Groningen, 1613-1811* (Dissertatie Groningen 1991 ; Rechtshistorische Studies. Nieuwe Reeks II; Groningen: Wolters-Noordhoff/Egbert Forsten, 1991, xx + 417 blz., f70,-, ISBN 90 6243 118 6).

De één na laatste dissertatie-weeskamer monografie is van 1943 van de hand van De Gou en betrof 's-Gravenhage. N. de Roever verdedigde in 1878 zijn proefschrift *De Amsterdamsche weeskamer*. En na de meer of minder uitvoerige bijdragen over de weeskamers van Rotterdam, Breda, Grave en Medemblik ligt nu deze verdienstelijke monografie over de Groningse weeskamer op tafel. Het is vreemd, dat overeen instelling die in zo veel steden, stadjes en dorpen in het westen van het land heeft bestaan, die zich bezig hield met minderjarigen—voorwaar nog steeds een maatschappelijk relevant onderwerp — en waarvan de archieven voer voor genealogen zijn, eigenlijk zo weinig is geschreven. Men zou wensen dat een aio- of oio-netwerk eens dat weeskamer netwerk zou gaan ontrafelen, maar daarover straks.

De ridderplicht om voor weduwen en wezen te zorgen was of werd een zorg voor de burgerlijke overheid. Wanneer een ouder overlijdt dan moeten in de kringen van familie, vrienden en burens de voogden worden gevonden. De overheid ziet toe dat dat ook gebeurt en treedt handelend op als er niets gebeurt of wanneer een man te lang aarzelt deze voogdij-plicht op zich te nemen. In het belang van het kind ziet de overheid de voogden op de vingers en kan er bemiddelend en beslissend, corrigerend en straffend opgetreden worden. De overheid — burgemeesters, raden/schepenen — kan al deze werkzaamheden of een gedeelte daarvan, opdragen aan een gespecialiseerd (overheids)college, de weeskamer. Vlaams van origine bleek de weeskamer zich in Zeeland en Holland uitstekend thuis te voelen. Als een olievlek verspreidde deze instelling zich in de zestiende eeuw over deze provincies, met als gevolg dat in de zeventiende eeuw bijna ieder lokaal bestuur over een weeskamer, weesmeesters en een ordonnantie beschikte. De uitwaaiering naar de andere delen van de Republiek, Amersfoort, Zutphen, Bolsward, Groningen en Ommelanden bleef beperkt. Overzee werd deze Zeeuws-Hollandse instelling door WIC en VOC in de koloniën geplant, waar, zoals in Indonesië en Zuid-Afrika, heden ten dage nog weeskamers en weesmeesters worden gevonden. In de moederprovincies taande in de loop van de achttiende eeuw de faam van het college. Toen wij in het begin van de negentiende eeuw met enige moeite de Franse codes — die de weeskamer niet kenden — door nationale wetboeken vervangen, ontbraken de vorige pleidooien de instelling uit zijn as te doen herrijzen. Toch werd het 1852 voordat de zaken van de 'voormalige wees- en momboir-kamers' bij de wet zouden worden geregeld. En toen duurde het nog vele lustra voordat die boedel afgehandeld was. De weeskamers in het westen des lands hadden zich op grote schaal bemoeid met het beheer van de vermogens van de wezen. En wanneer het dan geschiedde, dat door rampen op zee en in de oorlog pupillen en verwanten vermist raakten en er geen rechthebbenden kwamen opdagen, dan bleef de weeskamer met die vermogens zitten. De regeling en afwikkeling van die ingewikkelde miljoenen-affaire kostte veel zorg en nog meer tijd.

De Groningse weeskamer verkreeg zijn ordonnantie in 1613; pas in 1724 behoeft de regeling te worden aangepast en vernieuwd; deze instructie en ordonnantie op de weeskamer bleef van kracht tot 1809, toen alle oude regelingen moesten plaats maken voor het nieuwe voogdijrecht van het *Wetboek Napoleon ingerigt voor het koninkrijk Holland*, dat overigens de weeskamer

als instelling erkende. Toen tengevolge van de inlijving bij Frankrijk de authentieke *code Napoleon* — die geen titel of artikel aan de weeskamer wijdde — van kracht werd, kwam de weeskamer op 28 maart 1811 voor het laatst in vergadering bijeen. Twee dagen later werd het weeskamerarchief overgebracht naar de griffie van de rechtbank in eerste aanleg in het arrondissement Groningen, een schepping van de Franse rechterlijke organisatie. Het is dat archief dat de auteur samen met enkele enthousiaste studenten heeft doorgeploegd en uitgekamd.

De lezer krijgt de indruk dat de auteur het archief zo grondig en deskundig heeft bewerkt, dat geen verandering of ontwikkeling haar ontgaan is. Haar fraai uitgegeven boek is een drieluik. In het eerste deel wordt de instelling, de personele bezetting en het archief beschreven; daarop volgen uiteenzettingen over vier eeuwen Gronings voogdijrecht (1400-1811) en over de ordonnanties van 1613 en 1724 met de corona van resoluties en beschikkingen tot 1809 toe. Het derde deel bespreekt de gang van zaken als er na het overlijden van een ouder sprake is van een minderjarig weeskind. Er moet een voogd — een voorstander — worden aangesteld. Van rechtswege is dat de langstlevende ouder of grootouder, maar daarnaast is er nog een voogd nodig die bij testament kan zijn aangewezen of door de weeskamer kan zijn aangesteld. De 'voormond' is de voogd of voorstander die speciaal met het beheer van het vermogen van de wees is belast. De Groningse weeskamer waakte en zorgde dat zo snel mogelijk na het overlijden van een ouder de boedel werd geïnventariseerd, opdat het erfdeel dat het weeskind toekomt kon worden vastgesteld en de inmiddels benoemde 'voormond' met het beheer daarover werd belast. Tijdens de minderjarigheid van de wees controleert de weeskamer het boedelbeheer door regelmatig rekening en verantwoording van de 'voormond' te vragen. Bij het meerderjarig worden van de wees vindt de afrekening onder de toeziende ogen van de weesheren plaats. Anders dan in het westen des lands heeft de Groningse weeskamer geen vermogens beherende taak. Kon in Amsterdam de weeskamer als een moderne bankinstelling de hem toevertrouwde gelden aan de stad uitleenen, toen deze enorme sommen nodig had voor de stadsuitbreiding, in Groningen had de weeskamer als het ware geen cent van het weeskind onder zich. Er waren probleemgevallen zoals de pupil die in Indië is, terwijl er in Groningen sprake is van wezen goed dat door een slechte voogd wordt verwaarloosd. Dankzij het minutieuze archiefonderzoek wordt het duidelijk dat de Groningse weesheren in dergelijke gevallen in het belang van de pupil als 'vangnet' (201) fungeerden. De weeskamer is een verlengstuk van het stadsbestuur, dat aan zijn orgaan meer of minder autonomie kan verlenen. In Groningen hebben burgemeesters en raad de weesheren nogal kort gehouden. Al zullen de weesheren in de praktijk, net als tegenwoordig de notarissen, geschillen wel 'geregeld' hebben, echte juridische geschillen over voormond en voogd, over boedelscheiding of verkoop van onroerend goed kwamen voor het nedergericht. De Groningse weesheren waren geen rechters, en ook dat was elders anders.

Misschien biedt deze voortreffelijke monografie, waarin alles te vinden is wat het archief aan wetenswaardigs te bieden heeft soms wel iets te veel. Zo kom ik de hertrouwende langstlevende, die al lang blij is voor de kleine kindertjes een nieuwe moeder of vader te hebben gevonden, enige malen tegen, zij het steeds van een iets andere kant belicht. Natuurlijk was dit nieuwe huwelijk vermogensrechtelijk bezien voor het kind een bedreigend gebeuren, waar wetgeving en controle speciale aandacht aan gaven. Daarom ook ontmoet ik die hertrouwende langstlevende bij de voogdijbenoeming, de inventarisatie, de 'kleine' afkoop, bij de bespreking van het archief en wetgeving. Onvermijdelijk, omdat het op al die plaatsen ook een plaatsje verdient, maar deze drang naar volledigheid heeft soms iets vermoeiends. Overigens bieden ook de 1275 noten een waterval aan gegevens, waaronder een kostelijke zalm als de inventaris van de

bibliotheek van Lambertus Sijlman (1782) met '233 titels van boeken, meestal van juridische aard' (279, noot 28).

De Groningse weeskamer lijkt nu geen geheimen meer te hebben. Toch intrigeren mij twee zaken. In het *Corpus der Groninger rechten* is opgenomen op pagina 24 de *Ordonnantie op het bestellen van voorstanderen ... in de gerichten van Selwert en Sappemeer, van beide Oldambten, van Wedde, Westerwoldinge-landt, Bellingwolde en Bleiham, met derselver respectieve annexen* van 15 februari 1678. Kennelijk hebben de Groningse weesheren in dat jaar, en wellicht naar aanleiding van deze ordonnantie, gedacht en gepraat over een provinciale weeskamer (24). In noot 178 (226) wordt gezegd dat de vaak slechte verhouding tussen stad en Ommelanden dit plan in de kiem smoorde. Hoewel de ordonnantie van 1678 zo voor het oog weinig verwantschap vertoont met de stadse ordonnanties van 1613 en 1724 zou de schijn kunnen bedriegen. Zo schrijft artikel 5 voor hoe de inventaris moet worden opgezet; een regeling die in artikel 12 van de ordonnantie van 1724 wordt teruggevonden en die op een uniforme praktijk in de stad en daarbuiten zou kunnen wijzen. En heeft de herdruk van de ordonnantie van 1678 in 1723 de stad geprikkeld tot de herziening van 1724? Wellicht is die vergelijking nog iets voor een aanvullende studie. De opmerkingen op de pagina's 114 en 119 vragen om meer. Mijn tweede vraag betreft het landelijk weeskamernetwerk, waarover al even werd gesproken. Ouders, voogden en kinderen verhuisden, ook naar Holland. Is er correspondentie met andere weeskamers in den lande? Was er — gezien de rechtsverscheidenheid — een interstedelijk of interregionaal voogdijrecht? Nu viel die rechtsverscheidenheid in de praktijk nogal mee. Er waren wel honderden verschillende weeskeuren en ordonnanties, maar er waren onderlinge verwantschappen, er waren als het ware familie-netwerken ook op het gebied van de wetgeving. Iedere weeskamer had zijn eigen ordonnantie, maar iedere wetgever maakt gebruik van hetgeen anderen al voor hem hebben gedaan. Dat gebeurt nu en gebeurde vroeger. Hoe ver hebben de Groningse bestuurders van 1613 buiten de muren gekeken? Hebben zij geweten dat die van Bolsward al in 1598 besloten hadden een weeskamer op te richten? Nauwkeurige analyse van de wezen-wetgeving zal wellicht eens antwoord geven op de vraag tot welke tak van de Zeeuws-Hollandse familie Groningen behoorde, of zal wellicht moeten worden vastgesteld dat Groningen een buitenbeentje was?

J. Th. de Smidt

P. R. Sellin, *So doth, so is religion. John Donne and diplomatic contexts in the reformed Netherlands, 1619-1620* (Columbia: University of Missouri Press, 1988, xi + 295 blz., \$35.00, ISBN 0 8262 0666 2).

John Donne was een boeiend mens. Velen danken die kwalificatie aan hun onvoorzichtige, maar karakteristieke ontboezemingen. Hier echter betreft het een zoetgevooisde prediker, die als poëet uitblonk in diepzinnige woordkunst en omfloerste lyriek. Na een vliegende start in het militaire bedrijf en een geheim huwelijk dat zijn burgercarrière scheen te fnuiken, eindigde Donne zijn leven ondanks de nood der tijden in 1631 als deken van Sint Paul's Cathedral in Londen. De Amerikaanse anglist Sellin is een boeiend auteur. Speelse gedachten, vruchtbare gissingen en vondsten, gebaseerd op archiefmateriaal, borrelen in hem op. Ze gaan samen met grote aandacht voor de historische omstandigheden.

De ontmoeting tussen deze hoofdfiguur en juist deze auteur heeft beslist geleden onder de